

Nyelvelmélet
és
kontaktológia 3

Nyelvelmélet és kontaktológia 3

Nyelvelmélet és kontaktológia 3

Szerkesztette:

É. KISS KATALIN

HEGEDŰS ATTILA

PINTÉR LILLA

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT
AZ APOSTOLI SZENTSZÉK KÖNYVKIADÓJA
BUDAPEST • PILISCSABA

2016

A kötet megjelenését a Központi Alapok Program (KAP15-118-1.9-BTK) támogatta

PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM

1635
alapítva

A kötet tanulmányait lektorálták:

Bene Annamária
Borbély Anna
Cser András
Gerstner Károly
Juhász Dezső
Kádár Edit
Kiss Sándor
Kontra Miklós
Mády Katalin
Péntek János
Presinszky Károly
Sándor Anna
Siptár Péter
Tánczos Orsolya
Vančo Ildikó

© A szerzők, 2016

A borítót Zétényi Zsófia tervezte
Dabis Balázs Silvius fényképének felhasználásával

ISBN 978-963-277-629-3

Nyomdai előkészítés: Balogné Bérces Katalin

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT
1053 Budapest, Veres Pálné utca 24.
www.szit.katolikus.hu

Felelős kiadó: Dr. Rózsa Huba alelnök
Felelős kiadóvezető: Farkas Olivér igazgató
Készült a budapesti Prime Rate Nyomdában
Felelős nyomdavezető: Dr. Tomcsányi Péter ügyvezető igazgató

Tartalomjegyzék

Előszó	7
Adamik Béla: A vulgáris latin /b/ és /w/ fúziójának esetleges görög hátteréhez: dialektológia a kontaktológia szolgálatában	10
Zoltán András: A Kárpát-medencei szlávok nyelvéről a honfoglalás korában	33
Lanstyák István: Abszolút és relatív kontaktushatás	46
Huszthy Bálint: <i>Viszi busz gyermeket zeskolába</i> : Névelőtörlés a csángóban mint magánhangzó-gyengülési folyamat	66
Benő Attila: <i>Nem tudom, ha működik</i> . Egy lehetséges mondattani kontaktusjelenség az erdélyi magyar nyelvváltozatokban	97
Mus Nikolett: Orosz–tundrai nyenyec nyelvi kontaktus: A tundrai nyenyec lokatív szerkezetekről	109
Asztalos Erika: A fejevégű grammatikától a fejkezdetű felé: generációs különbségek a mai udmurt beszélőközösségben a szórendhasználat és -megítélés terén	124

Gósy Mária – Gyarmathy Dorottya – Beke András:	155
Az anyanyelv tükröződése az idegen nyelv kitöltött szüneteiben	
Baranyiné Kóczy Judit:	178
Népdalok kölcsönhatása: metaforizáció a magyar és a szlovák népköltészetben	

A Kárpát-medencei szlávok nyelvéről a honfoglalás korában

Zoltán András

A honfoglaló magyarok által a Kárpát-medencében talált szláv nyelvű népesség számáról és a magyarsághoz való számbeli arányáról a nyelvészeti adatok alapján nem lehet nyilatkozni, régi szláv jövevényszavaink kimagasló száma alapján csak sejtethetjük, hogy a szlávul beszélők aránya a magyarok megtelepedése után is jelentős lehetett. A honfoglaló magyarság számát történelemszeink igen tág határok között becsülik. Ezzel kapcsolatban csak annyi látszik bizonyosnak, hogy a Kárpát-medencében bőven jutott hely mindenkinek. A honfoglaló magyarok nem irtották ki a helyben talált lakosságot, a régészetileg feltárt temetők egy része a lakosság folyamatos továbbéléséről tanúskodik (Kovács 2014). A szláv–magyar kétnyelvűség a honfoglalást követő egy-két évszázadban viszont az anyag jellege folytán valószínűsíthető. Kézzelfogható bizonyítékai ennek az *Ácsteszer* típusú tautologikus szláv–magyar helynevek (Kiss 1979).

Mint ismeretes, a mai magyar szókincs legnagyobb tömegű idegen eredetű elemét szláv jövevényszavaink képezik. E kétségtelen tény jelentőségét Melich János óta (1910: 31) azzal szokás kisebbiteni, hogy noha a szláv hatás nyelvünkre összességében valóban nagy volt, az egyes szláv nyelvek (orosz, bolgár, szerbhorvát, szlovén, szlovák, cseh, lengyel, ukrán stb.) külön-külön azonban nem gyakoroltak nagyobb hatást a magyarra, mint bármely más nyelv, amellyel nyelvünk története során érintkezésbe került. Ugyanakkor viszont legrégebbi szláv jövevényszavaink esetében legtöbbször nem dönthető el még az sem, hogy a szláv nyelvek mely csoportjából származnak, mert semmiféle alaki vagy jelentéstani megkülönböztető jegyük sincs, amely a szláv nyelveken belül valamely konkrét nyelvhez vagy legalább nyelvcsoporthoz kötné őket (pl. *bab*, *bába*, *dajka*, *déd*, *ikra*, *mák*, *patak*, *rák*, *széna*, *szita* szavaink szláv előképe ma is nagyjából ugyanúgy hangzik az összes környező szláv nyelvben). Melich felfogását Kniezsa István is követte: „A magyar nyelv szláv elemei azonban távolról sem jelentenek valami egységes szláv hatást a magyarra. A magyarság sohasem érintkezett az őszlávokkal, csak az egyes szláv népekkel volt kapcsolatban. Ezért tehát voltaképpen nem is szláv, hanem külön tót, orosz, szerb, horvát, bolgár, illetve szlovén hatásokról kellene beszélnünk.” Kniezsa

azonban gyakorló etimológusként mindjárt hozzáteszi: „Az anyag természete azonban a legtöbbször ezt a széttagolást nem teszi lehetővé. Egyes esetekben meg tudjuk ugyan mondani, hogy bizonyos szó például csak bolgár lehet, mint pl. a *mesgye*, *mostoha*, *rozsa*, vagy pedig szerb, mint a *gatyá*, *parittyá*, *kótyavetye* és a *paprika* szavaknál, túlnyomó többségénél azonban igen kevés támpontunk van arra vonatkozólag, vajon a szó északról vagy délről került-e a magyarba?” (Kniezsa 1942: 178), Kniezsa István itt arra céloz, hogy gyakran az sem segít meghatározni valamely szláv jövevényszavunk közelebbi forrását, ha amúgy lenne hangtani fogódzónk: a *barázda*, *kalász* típusú szavak esetében ugyan kizárható a *borozda*, *kolos* típusú keleti szláv vagy a *brózda* > *bruzda*, *klos* típusú lengyel alakokból való származás, de az ilyen szavak még mindig jöhettek nemcsak bármely déli szláv nyelvből, hanem a tőlünk északra lévő morva–szlovák nyelvjárásokból is. Ebben az esetben a hangtani kritérium, ti. hogy az ilyen szavak csak a déli szláv nyelvekre, valamint a csehre és a szlovákra jellemző *brazda*, *klasъ* hangalakú átadó nyelvi alakokból származhatnak, csupán az amúgy is valószínűtlen lengyel és keleti szláv eredetet zárják ki, de hogy a magyarral a legnagyobb területen érintkező szláv nyelvek közül melyik lehetett az átadó, arra semmiféle eligazítást ez a kritérium nem nyújt.

Ezzel a mai magyar nyelvtudományi kézikönyvekben is közkeletű felfogással szemben a magyar honfoglalás korában és a honfoglalást követő egy-kétszáz évben, vagyis a szláv–magyar érintkezések legintenzívebb szakaszában a szlávok még egy nyelvjárásilag ugyan tagolt, de nagyjából egységes, ráadásul mind saját maguk, mind a külső megfigyelők által egységesnek tekintett nyelven beszéltek, vagyis az a tény, hogy gyakran nem dönthető el, hogy egyes régi szláv jövevényszavaink mely szláv nyelvből kerültek a magyarba, nem kutatási módszereink hiányosságából, hanem az anyag természetéből adódik: a IX–XI. században nem is voltak még kialakulva az egyes szláv nyelvek, a honfoglaló magyarság a felbomlófélben lévő késői ősszláv nyelvjárások beszélői közé ékelődött. Tekintve, hogy legrégebb szláv jövevényszavaink zöme nem tájszó, hanem a magyar nyelvterület egészén el van terjedve és történetileg sem mutatható ki, hogy valamely peremvidékről kiindulva vált volna idővel összmagyar elterjedésűvé, fel kell tételezni, hogy átvételükre a Kárpát-medence központi vidékein került sor, mégpedig a honfoglaláskor ott talált és idővel a magyarság által teljes egészében asszimilált szlávok nyelvéből. Ezt a rendkívül ésszerű felfogást az uralisztikában és a szlavisztikában egyaránt járatos Evgenij Arnol'dovič Chelimskij (1950–2007) kezdte hirdetni az 1980-as évek második felében (e tárgykörbe tartozó dolgozatai összegyűjtve: Chelimskij 2000: 404–66), de nézetei nem váltottak ki különösebb visszhangot a magyar nyelvtudományban. Ehhez ugyanis fel kellett volna adni azt a magyar szlavisztikában mély gyökeret eresztett, de már a 20. század elején meghaladott nézetet, miszerint az ősszláv nyelv korszaka csupán a Kr. u. V. századig tartott. Ezzel szemben már N. S. Trubetzkoy (1925) és N. N. Durnovo (1932) óta tudható, hogy egy nyelv akkor esik szét két vagy több nyelvre, amikor

nyelvjárásai már nem képesek közös változásokat átélni, így tehát az ősszláv nyelv végső határa az utolsó közös szláv innováció, vagyis az ún. *jerek* (a cirill betűs ószláv szövegekben ѣ és ѥ betűkkel jelölt hangok) eltűnése, illetve átalakulása (12. sz., vö. Zoltán 2012: 420–1).¹ Tehát Kniezsa István óta, sőt tulajdonképpen már az ő életében jelentősen átalakult a nemzetközi szlavisztikai környezet, amellyel a hazai történeti szlavisztika nem szembesítette a magyarban megőrzött régi szláv anyagot; ezt említett munkáiban Chelimskij tette meg.

Bármily kézenfekvő is Evgenij Chelimskijnek az az álláspontja, miszerint legrégebbi szláv jövevényszavaink szubsztrátum jellegűek és a magyarság által később teljesen asszimilált Kárpát-medencei szlávok általa pannóniai szlávoknak nevezett késői ősszláv dialektusából származnak, túlzottan kategorikus megállapításai némi finomítást igényelnek. Egyrészt a helyben talált szlávokon kívül a magyarság természetesen a környező szláv nyelvekkel is kapcsolatba került. Ezeknek a marginális nyelvi kapcsolatoknak a révén átvett korai jövevényszavak száma nyilván kisebb a tartós együttélés során az ország belsejében élő szlávoktól átvett kölcsönzéseknél, de létük bizonyítható és átvételi útvonaluk is nyomon követhető (pl. *hálát ad*, *karácsony*, *pitvar*).² Másrészt bármennyire is igyekezett Evgenij Chelimskij ezt a pannóniai szlávot egységes dialektusnak láttatni, az anyag tüzetes vizsgálata mégis legalább két szláv nyelvjárást enged feltételezni.

Az egyik ezek közül kétségtelenül az a pannóniai szláv, amely egy déli szláv–nyugati szláv átmeneti dialektus lehetett, s hidat képezve a mai horvátok és szlovének elődei, valamint a morvák és a nyugatszlovákok elődei által beszélt nyelvjárások között a Dunántúl nagyobb részén lehetett elterjedve. Ebben a nyelvjárásban a nyugati szláv jellegzetességek délszláv vonásokkal ötvöződtek.

¹ Az elsőként 1968-ban megjelent és azóta is használt budapesti egyetemi tankönyv Trubeckoj felfogásáról tudósít ugyan, de azt indoklás nélkül el is utasítja: „Egyes nyelvészek, pl. N. S. TRUBECKOJ (1890–1938) szerint a szláv nyelvek csak a XII. századtól tekinthetők teljesen önállóknak, ez az álláspont azonban nem fogadható el” (Baleczky–Hollós 1968: 14). Ehhez képest a jó negyedszázaddal későbbi szegedi tankönyv mindössze annyit lépett előre, hogy elutasító megjegyzés nélkül említi ezt a nézetet: „Vannak nyelvészek, akik az ősszl. korszak utolsó hangfejlődési tendenciájának a sorvadó magánhangzók kiveszését tekintik, és kiveszésük időpontját jelölik meg az ősszláv nyelv befejezésének (N. Trubeckoj és N. Durnovo)” (H. Tóth 1995: 57). Mindkét tankönyvből hiányzik egyébként a bibliográfiai utalás Trubeckoj, illetve Durnovo idevágó munkáira.

² Mindhárom szó a szláv nyelvi közvetítéssel megvalósult bizánci térítés nyoma a magyarban; a térítők minden bizonnyal görög–szláv kétnyelvű (feltehetőleg macedóniai) papok voltak. A ma is szinte kizárólag egyházi használatú *hálát ad* az óegyházi szláv *chvalq vьzda(ja)ti* tükörfordítása, ez pedig görög mintát követ (*χαριν ἀποδίδωμι*); a *karácsony* délszláv előképe, az eredetileg ’téli napforduló’ jelentésű *kračunь* az óalbán *karcun-* ’tuskó’ átvétele (a szlávok a téli napforduló pogány ünnepéhez kapcsolódó tuskóégetés ceremóniáját vették át az erre később időben rátapadt keresztény ünnep nevéként); a *pitvar* ma ugyan elsősorban népi építészeti terminus, de 1300 körül a ’pokol tornáca’ jelentésben *pulkul pitvaranak fugliabeul* szókapcsolatban fordul elő először a Leuveni Kódex egyik glosszájában, s az ortodox szlávoknál a templom előcsarnokát jelentő óegyházi szláv *prityvorь* szóból származik, amely viszont görög eredetű. Tehát mindhárom szó kívülről, mégpedig a Balkán felől érkezett (vö. Zoltán 2015).

Nyugati szláv jellegzetesség az ősszláv szókezdő **ort-*, **olt-* hangkapcsolatok (ahol a *t* bármely mássalhangzó) **rot-*, **lot-* hangkapcsolatokká való fejlődése, ami a magyarban rövid *a*-ként tükröződik: m. *rab* < pannóniai szláv **robъ* < korai ősszláv **orbъ*, m. *ladik* < pannóniai szláv **lod-* < korai ősszláv **oldъjъ*. Nyugati szláv jellegzetesség volt a pannónia szlávban az ősszláv **dl* megőrzése (a déli szlávoknál **dl* > *l*), amely a magyarban hosszú *ll*-ként jelentkezik (**vidla* > *villa*, **motovidlo* > *motolla*); Chelimskij (1988: 359, 2000: 427) szerint a **dl* > *ll* változás már a pannóniai szlávban végbement. Ugyanakkor a déli szlávok és azon belül a horvátok és a szlovének elődeinek a nyelvjárására mutat az ősszláv **tj* és **dj* sorsa: a **dj* utódhangja a magyarban *gy* (vö. horvát *đ*): m. *megye* < ősszláv **medja* (vö. horv. *měda*), m. *ragya* < ősszláv **rъdja* (vö. horvát *řda*), a **tj* reflexe pedig *ty* vagy *cs* (vö. horvát *ć*, szlovén *č*): m. *parittyá* < pannóniai szláv **pratja* < korai ősszláv **portja* (vö. horv. *pràca*, szlovén *práča*), m. *lencse* < ősszláv **letja* (vö. horvát *lěca*, szlovén *lěča*).

Emellett létezett még egy másik nyelvjárás is, amelyben az ősszláv *dl* hangkapcsolatból *l* lett, akárcsak a legtöbb déli és keleti szláv nyelvjárásban, és ez az *l* a magyarban rövid *l*-ként jelentkezik: m. *zab(o)la* < déli szláv **zobalo* < ősszláv **zobadlo*, m. *nyoszolya* < déli szláv < **nosilo* < ősszláv **nosidlo*. Az ősszláv szókezdő **ort-*, **olt-* hangkapcsolatokból mássalhangzó előtt itt *rat-*, *lat-* alakult (a *t* itt is bármely mássalhangzó jele), mint az összes déli szláv nyelvjárásban, s ez a magyarban *rá*-ként tükröződik (a *la*-ra nincs példánk): m. nyj. *rásza* 'palánta' < déli szláv **rasadъ* < **raz-sadъ* < ősszláv **orz-sadъ* (az **orz-saditi* 'szétültet' igéből képzett főnév), vö. bolgár *pázcađ* 'palántázás', horvát *ràsad* 'palántázás; palánta'; m. elavult *rászt* 'lépduzzadás' < déli szláv **rastъ* < ősszláv **orstъ*, vö. horvát *ràst* 'növekedés'; (régén) 'lépbetegség'. Az ősszláv **tj*, **dj* hangkapcsolatokból ebben a nyelvjárásban *št*, *žd* lett, akárcsak az óegyházi szlávban (óbolgárban) és a mai bolgárban: m. *nyüst* < óbolgár *ništi* < ősszláv **nitji*, m. *mostoha* < óbolgár *maštecha* < ősszláv **matjecha*, m. *mezsgye* < óbolgár *mežda* < ősszláv **medja*, m. *rozsa* < óbolgár *rъžda* < ősszláv **rъdja*. Mindezek a jegyek így együttesen csak a bolgár(szláv)ból magyarázhatók (vö. Zoltán 2013).

A felsorolt és bolgárszlávra mutató példák többnyire az egész magyar nyelvterületen el vannak terjedve (az elavult *rászt* is ilyen lehetett, legalábbis nincs rá adat, hogy tájszó lett volna), e „bolgáros” szláv dialektus földrajzi elterjedéséhez csak a *rásza* 'palánta' nyújt némi támpontot, ez a tájszó ugyanis az egykori Gömör és Kishont vármegyékben, valamint Borsod és Szabolcs vármegyék északi peremén fordul elő (ÚMTSz. 4: 675), vagyis jobbra a szlovák–magyar nyelvhatáron, miközben a szó a szomszédos szlovákból nem mutatható ki. (Egyébként is ott **rozsa* lenne várható.)³

³ Kniezsa (1955: 459) és Chelimskij (1988: 357) lehetségesnek tartották, hogy a m. *rásza* egy szláv **rozsa* alakból származzék magyar szó eleji nyúlással, vö. *ábra* (< **obrazъ*), *pászta* (< **postavъ*). Ennek azonban legfőbb akadálya az, hogy a szó nem mutatható ki a szlovákból, ahol *ro-* szókezdet lenne várható, mint ahogy az ősszláv *orz-* igekötőnek még az egyébként több

A Kárpát-medencei egykori bolgárszláv nyelvjárások elterjedésére még egy fogódzónk van, mégpedig az ősszláv **ktb* hangkapcsolat, amely a *tj*-hez hasonlóan fejlődött és a szláv nyelvek közül egyedül a bolgárban *št*-vé változott (ősszláv **pektb* > óbolgár *pešt* > m. *pest* 'kemence, barlang'). Ez a szó nemcsak hangtani, hanem szemantikai bolgarizmus is. Az ősszláv **pektb* származékai az összes szláv nyelvben megvannak ugyan, de csak 'kályha, kemence' jelentésben, az ebből hasonlóságon alapuló névátvitellel keletkezett 'barlang' jelentése az alapszónak csak a bolgárban van: *neu* 'kályha, kemence; barlang', mégpedig már az óbolgárban is: *pešt* 1. 'kemence'; 2. 'barlang' (SJS 3: 32). A 'barlang' jelentésű *pest* elemet tartalmazó földrajzi neveket – *Pest pataka*, *Pes(t)kő*, *Kőpes(t)* – Dénes György vette számba és azonosította. Ezek szerint az ilyen földrajzi nevek zömmel a Budai-hegységtől a Bükkig, valamint ettől északra, a Vág völgyétől Észak-Borsodig vannak elterjedve (valamint a székelyföldi Csíkszentdomokoson is van egy *Pestkő* nevű barlangos hegy, vö. Dénes 2009). Kniezsa István (1963: 28–32), noha néhány, később Dénes György által bejárt ilyen helynévről még nem tudhatta biztosan, hogy a *pest* elem bennük 'kemence' vagy 'barlang' jelentésű-e, a már az ő adatai szerint is 'barlang' jelentésű *pest* elemet tartalmazó földrajzi nevek alapján biztosra vette, hogy Budapest környékétől a Bükkig és Börzsöny–Cserhát–Mátra–Bükk hegyvonulattól délre a honfoglalás előtti szláv lakosság bolgár jellegű délszláv nyelvjárást beszélt. Dénes György kutatásai ezt a Kniezsa által is bolgárszlávnak tartott sávot szélesítették ki észak felől az egykori Hont és Gömör megyei *pest* elemet tartalmazó helynevekkel a mai államhatár szlovák oldalán.

Ha Kniezsa és Dénes kutatási eredményei alapján elfogadjuk, hogy a Kárpát-medence szívében viszonylag nagy területen a magyarság bolgár jellegű nyelvjárást beszélő szlávok közé települt, akkor viszont felül kell vizsgálnunk a szláv nazálisokat tükröző régi szláv jövevényszavaink kronológiáját. Arról van ugyanis szó, hogy míg a magyar nyelvtudománynak modern etimológiai szótárainkban is rögzített egyöntetű álláspontja szerint a *rend* (< szláv **rędb*), *galamb* (< szláv **golǫb*) és hasonló, az egykori szláv nazális *ę* és *ǫ* magánhangzókat még tükröző szavaink a 10. század vége előtt kerültek nyelvünkbe, addig a szláv nyelvtudománynak tulajdonképpen nincs semmi más bizonyítéka arra, hogy a 10. században a Kárpát-medencei szlávok nyelvében még egyáltalán hangzottak ezek a szláv nazálisok, mint éppen a magyar nyelv korai szláv jövevényszavai. Ez a dátum bizonyos értelemben spekulatív, mivel biztosan csak azt tudjuk, hogy a 10. század közepén a keleti szlávban ezek a nazálisok már denazalizálódtak (*ę* > 'a, *ǫ* > u, vö. az előbbi példákban: **rędb*>

délszláv hatást mutató középszlovákban is mindig *roz-* felel meg (Kniezsa 1948: 139). Elvileg ilyen szó eleji nyúlással származhatna a *rásza* a ruszinból is, ahol szintén *ro-* a szókezdet és meg is van a szó, vö. „Розсада n. rásza, palánta, fiatal káposzta, ültetvény, káposzta mag” (Csoppei 1883: 343), ezt viszont nem támogatja sem a szóföldrajz, sem a szóvég hangalakja.

oroszl, ukrán *ряд*, **golǫbb* > orosz *золѡбъ*, ukrán *золѡб*).⁴ Azért teszik a szlavisták a denazalizációt a 10. század végére, hogy adjanak némi időt arra, hogy a magyarok a viszonylag nagy számú, még a szláv nazálisokat tükröző jövevényszót az itt talált szlávoktól átvegyék (*bolond, csombor, donga, dorong, galamb, gomba, gerenda, goromba, konkoly, konc, korong, lengyel, lencse, lanka, munka, abroncs, péntek, piztráng, porond, rend, rombol, szombat, szomszéd, szent(el), szerencse, tompa* – hogy most itt csak az ismertebbeket soroljuk fel). Lehetséges azonban, hogy a keleti szlávokhoz hasonlóan a pannóniai szlávok nyelvében is megtörtént a denazalizáció már a 10. század közepére. Ebben az esetben viszont igen kevés idő állt rendelkezésre az ilyen magánhangzót tartalmazó népes jövevényszó-csoport átvételére.

Ebből a kelepceből kétféleképpen lehet szabadulni. Az egyik kiút az ún. kettős honfoglalás elfogadása, amint azt szlavistáink közül Király Péter (2006) szorgalmazta. Ha ugyanis egy-két évszázaddal korábban kezdődött a szláv–magyar együttélés a Kárpát-medencében, amire Király adatainak kritikus megrostálása után is van esély (vö. Balogh 2007, Zoltán 2008), akkor kényelmesen volt idő átvenni az itteni szlávoktól a még nazális magánhangzókat tartalmazó korai szláv jövevényszavainkat. Más megfontolások alapján, de hasonló következtetésre jutott Makkay János is, aki szerint a nazális alakot tükröző szláv jövevényszavaink átvételének ideje „a 7–9. század, és nemcsak a 10. század első néhány évtizede” (Makkay 1994: 104, vö. Makkay 2004: 46).

A másik kiút annak feltételezése lehet, hogy a magyarság érintkezett olyan szlávokkal is, akik tovább őrizték nyelvükben a nazálisokat, mint a pannóniai szlávok, s a magyaroknak volt alkalmuk még a 10. század után is nazális magánhangzókat tartalmazó szláv szavakat hallani és átvenni legszűkebb környezetükben.

Érdekes, hogy Kniezsa István, miközben kimutatta a honfoglalás kori bolgárszláv nyelvjárások meglétét a Budai-hegységtől a Bükkig és tudott arról, hogy a bolgárban a nazális magánhangzók lényegesen tovább maradtak meg, mint a magyarsággal közvetlenül érintkező többi szláv nyelvben,⁵ nem gondolt

⁴ Arról, hogy a keleti szlávoknál 950 körül már megtörtént a nazális magánhangzók fenti módon való megváltozása, kétségtelen bizonyítékot szolgáltat Bíborbanszületett Konstantin (illetve szláv informátora) két dnyeperi zuhatag szláv nevének görög átírásával: *Νεασήτ* < *nejasyt*’ < **nejesyt*’ ’telhetetlen’; *Βερούτζη* < *vručь* < **vrǫtjь* ’habzó, forró’ (DAI, cap. 9, v. 46, ill. 62).

⁵ Kniezsa István a *porong* takácsműszó kapcsán figyelmeztetett arra, hogy a bolgárból származtatott szónak nem kell okvetlenül X. század előttinek lennie, mivel a nazálisok a bolgárban viszonylag későn tűntek el (Kniezsa 1955: 438). Kniezsának ezt a fontos megjegyzését mind a TESz. (3: 258), mind az EWUng. (2: 1190) egyszerűen ignorálta. Egyébként Kniezsa más összefüggésben – a szláv eredetű helynevekkel kapcsolatban – korábban is felhívta erre a körülményre a figyelmet (1943: 120, 1. lábjegyzet, 155, 171, 2. lábjegyzet). – A bolgár nazálisok történetére nézve eligazítanak 1) a cirill betűs középbolgár nyelvemlékek, amelyek még a közép-bolgár korban (XII–XIV. sz.) is következetesen megtartják az óegyházi szláv (óbolgár) nyelvemlékekben (X–XI. sz.) az *(j)ę*, *(j)ǫ* hang(kapcsolat)ok jelölésére használt *ѧ*, *ѡ*, *Ѣ*, *ѣ* betűket (Mladenov 1929: 115), míg például a nemrég felfedezett legkorábbi pontosan datált orosz szövegben (XI. sz. eleje) már keveredik az *ѧ* az *a*-val, az *Ѣ* az *ы*-val és viszont, vagyis ezek a betűpárok ott és akkor már

arra, hogy akkor nyilván ezekből a bolgárszláv nyelvjárásokból nemcsak a *st* hangkapcsolattal ejtett *pest* kerülhetett át a magyarba, hanem átjöhettek más bolgáros kiejtési jellegzetességek is. A bolgár történeti dialektológiában közismerten járatos Samuil Borisovič Bernštejn szláv összehasonlító nyelvtanában szintén hangsúlyozta, hogy – saját fordításomban idézem – „a bolgár nyelv az összes szláv nyelv között különleges helyzetet foglal el a nazális magánhangzók sorsát illetően. Itt ugyanis a nazális magánhangzók nagyon tartósaknak bizonyultak. A denazalizáció első jelei elszórtan felfedezhetők már a XI. században. Meredeken emelkedik a példák száma a XII. században. Az északi nyelvjárásokban ez a folyamat lassabban ment végbe. Az erdélyi bolgárok nyelve arról tanúskodik, hogy az észak-keleti bolgár nyelvjárások még a XIII. század második felében is megőrizték a nazális magánhangzókat a tömorfémákban. A denazalizáció a bolgárban valószínűleg csak a XIV. században zárult le teljesen”. A XIII–XIV. századra datálta a nazálisok kései denazalizációját a bolgárban H. Tóth Imre is (2011: 40–2). Semmi okunk annak feltételezésére, hogy a Kárpát-medence bolgárszláv típusú nyelvjárásaiban a denazalizáció előbb ment volna végbe, mint a bolgár nyelvjárások zömében. Éppen ellenkezőleg, a nyelvföldrajz azt sugallja, hogy ezek a nyelvjárások az észak-bolgár nyelvjáróterülettel érintkeztek, ahol a nazálisok még a XIII. században is hangzottak. Ezt a lehetőséget mindeddig sem a magyar, sem a szláv szakirodalom nem vette figyelembe, noha például Bernštejn idézett könyvének más lapjain (1961: 243–4) éppen a magyar nyelv régi szláv jövevényszavaival érvel amellett, hogy a IX. és a X. század fordulóján még megvoltak a nazálisok a pannóniai szlávok nyelvében. Ezért van az, hogy etimológiai szótáraink minden egyes szláv nazális reflexét tartalmazó jövevényszavunk esetében imamalomszerűen ismételtetik, hogy átvételük a X. század vége előtt történt, ami viszont egy kissé önkényes meghosszabbítása a nazálisok létének a bolgárszlávon kívüli szláv nyelvjárásokban a Kárpát-medencében, illetve annak szomszédságában. A bolgárszláv szubsztrátum figyelembevételével teljesen új megvilágításba helyezi a szláv nazális magánhangzókat tükröző jövevényszavaink időrendjének kérdését, mivel – mint láttuk – a bolgárban a denazalizáció lényegesen később ment végbe, mint a keleti szlávban (amiről biztos tudomásunk van) és a pannóniai

egyaránt az [a], illetve az [u] fonémák jelölésére szolgáltak (Zalijnjak–Janin 2001:7); 2) a bolgár-csergedi (Cergău Mic, Fehér megye) latin betűs szövegek, amelyek a XIII. században oda települt bolgárok nyelvének XVII. századi állapotát rögzítik, és a szótövekben elég következetesen tükrözik a nazális magánhangzókat: *csenzto* (óegyházi szláv *честѣ*) ’gyakran’, *deβenta* (дѣсѣнта) ’tizedik’, *deventa* (дѣвѣнта) ’kilencedik’, *menβo* (мѣсо) ’hús’ (vö. régi magyar *menszáros*), *manka* (мѣка) ’kín’ (vö. magyar *munka*), *mans* (мѣжъ) ’férfi’, *poronczenie* (порѣчѣнїе) ’parancsolat’ (vö. magyar *parancsol*) stb. (Miklosich 1856: 37–8) és 3) a modern nyelvjárási kutatások, amelyek még az előző századforduló körül is találtak a nazális magánhangzókat elvételre őrző alakokat például Ruszcsuk (ma: Rusze) környékén (Miletič 1903: 809) vagy a nazálisok helyén rendszerszerűen magánhangzó + *n*, *m* hangkapcsolatokat mutató nyelvjárásokat a (történeti) Macedóniában (Oblak 1896: 18–25).

szlávban (amint az a szomszéd – horvát, szlovén, szlovák – nyelvek alapján feltehető).

Mindebből az következik, hogy a szláv nazálist tükröző jövevény-szavaink nem feltétlenül a honfoglalást közvetlenül követő néhány évtizedben kerültek átvételre (a Dunántúlon), hanem a 11–13. század folyamán is, de a nyelvterület központi és keleti, északkeleti részén legalábbis addig, amíg az itt élt bolgárszláv nyelvjárást beszélő népességet a magyarság nyelvileg nem asszimilálta teljesen, vagyis a *menszáros* ~ *mészáros*, *donga* ~ *duga* párok nem feltétlenül különböző korban, hanem éppolyan valószínűséggel különböző helyen párhuzamosan átvett alakváltozatok is lehetnek.

A lehetséges szláv nyelv(járás)i előképek valószínűsítésekor a szláv és a magyar hangváltozások időbeli egymásutánját és térbeli különbségeit egyaránt figyelembe kell vennünk. Az *y > i* változás⁶ például délnyugaton (a mai horvát és szlovén területen) már a 9. században megkezdődik, de délkeleten (a mai bolgár területen) csak a 13., északnyugaton (a mai cseh és szlovák nyelvterületen) pedig csak a 14–15. századra fejeződik be, tehát a magyarországi szlávoknál mind a kétféle kiejtéssel számolni kell a 10–12. században. Igaz, hogy az *y*-ből a magyarban is *i* lett, de az egykori *y*-vel való átvétel nyomát őrzi a magyar az ilyen szavak vegyes hangrendű voltában: *vydra* > *vidra*, *vyžigati* > *vizsgál*. Átkerülhetett ugyanaz a szláv *tő y*-vel és *i*-vel is: *styd(iti)* > *szid(ok)*, de *styděnije* > *szígyen* ~ *szégyen*.

Használhatóbb korjelzőnek tűnik a szláv jerek (*ь*, *ѣ*) sorsa. A *jer* elnevezés a szláv ábécé *ѣ* betűjének *jer*, illetve *ь* betűjének *jer'* nevéből vált nyelvészeti terminussá. E két magánhangzót szokás redukált *ь* és redukált *ѣ* névvel is illetni, ami teljességgel téves, mivel ezek a magánhangzók a X–XI. században még többnyire teljesen tiszta, a szlávval kontaktáló nyelvek beszélői számára jól azonosítható vokálisok voltak, s később is csak bizonyos pozíciókban esnek ki, egyéb helyzetekben viszont más rövid magánhangzókká válnak. Hogy hogyan ejthették ezeket a hangokat a X–XI. században, arra nézve Décsy Gyula alapján teljesen biztosak lehetünk abban, hogy a *ь* (*jer*) rövid *u*-nak, a *ѣ* (*jer'*) pedig rövid *i*-nek hangzott, illetve — ahogy Décsy (1958: 384) óvatosan fogalmaz, ezek vagy rövid *u*-nak és rövid *i*-nek hangzottak, vagy olyan hangszínű hangok voltak, amelyeket a finnek és a magyarok rövid *u*-nak és rövid *i*-nek érzékeltek. Ugyanez a helyzet egyébként a görög nyelv régi szláv jövevényiszavai esetében is, vö. középgör. (XIII. sz.-tól) *χομέλι*, újgör. *χούμελι* 'komló' < szláv **chъmelъ* 'ua.' (vö. Zoltán 1982: 327).

Ha tehát a XIII. században Kassa környékén feljegyzett *pisztráng* (< *пѣстрѣгъ*) szavunk (1261: *Pistrungus* potoc, TESz. 3: 216) esetében a fentebb a nazálisokkal kapcsolatban elmondottak fényében abban nem lehetünk ugyan biztosak, hogy ez a szó már a X. század vége előtt bekerült a magyarba, az azonban nagy valószínűséggel állítható, hogy átvétele a XII. század előtt történt,

⁶ A szlavisztikai szakirodalomban az *y* hagyományosan a veláris *i* (mint az orosz *и*, a román *î* vagy a török *i*; IPA: *ɨ*).

amikor „az első szótag jere még feltétlenül hangzott” (Kniezsa 1955: 424, vö. Décsy 1958: 380). Ebben a pozícióban ugyanis a palatális *ʃ* a környező szláv nyelvjárásokban gyenge helyzetben volt és később mindenütt kiesett (vö. szlk. *pstruh*, le. *pstrag*, ukr. *ncпыз*), ezért egy XII–XIII. századi bolgárszlávos **pstrǫg* alakból, amelyben a nazális még hangzott, de a jer’ már nem (ez elméletileg Kassa környékén is elképzelhető), *pisztrang* helyett valamiféle **pasztrang* lett volna várható (a régi és nyelvjárási *pisztrang*-hoz képest a ma normatív *pisztráng* másodlagos). Amúgy az úgynevezett erős helyzetekben a szláv *ʃ* ugyanúgy fejlődött a magyarban, mint a szláv *u*. Ahogy a szláv *sluga* szóból egy közbeeső **szuluga* alakon keresztül (1138 k. *Sulgadi* 1228 *Zuluga* TESz. 3: 777) *szolga* lett, ugyanúgy a szláv **blʃcha* szóból (1228 u. *Bolchas* TESz. 1: 332) végül *bolha* lett, tehát ugyanúgy kezelte a magyar a szláv *ʃ*-t, mint az *u*-t. Viszont a XIV. század óta adathozható *takács* szavunkat – Décsy Gyulával (1958: 377) ellentétben – nem egy még hangzó *ʃ*-val ejtett szláv **tʃkačʃ*, hanem egy későbbi, immár jerek nélküli **tkač* átvételének tartom (**tkač* > *takács*, mint **brat[ʃ]* > *barát*).⁷ Hasonlóképpen egyformán kezelik régi szláv jövevényszavaink a szláv *ʃ*-t és az *i*-t. Ugyanolyan pozícióban a magyarban *i* van mind a szláv *čbstʃ* főnévből lett *tiszt* szavunkban (1315 k. *tiftef* TESz. 3: 924, vö. Kniezsa 1955: 524–5), mind pedig a szláv *čistʃ/čista/čisto* melléknévből származó *tiszta* szavunkban (1350 k.: *tifan* TESz. 3:925, vö. Kniezsa 1955: 525–6) vagy az *i*-ből és az *ʃ*-ből egyaránt *i* lett *igric* szavunkban (< szláv **igrʃcb*, Kniezsa 1955: 221).

Az etimológiai kutatások Kniezsa István óta elsősorban a szláv történeti-összehasonlító nyelvtudomány újabb eredményeinek a hasznosítása révén hozhattak új megoldásokat. Ezek kritikai megrostálása a készülő Új magyar etimológiai szótár (vö. Gerstner 2014) feladata lesz. Ennek közvetlen előzményei (TESz., EWUng.) a szláv jövevényszavak tekintetében elsősorban Kniezsa István műveire épülnek, ami teljesen érthető, hiszen Kniezsa nagy összefoglaló műve (1955) e munkák keletkezése idején még egészen frissnek számított, és monumentális volta miatt a magyar nyelvtudományban az a meggyőződés alakulhatott ki, hogy szláv jövevényszavaink terén lényegében már nincs sok teendő. A TESz. ráadásul néha olyannyira vakon követte Kniezsát, hogy az általa véletlenül vagy néha talán tudatosan figyelmen kívül hagyott korábbi szakirodalmat nem is veszi figyelembe. Így például mivel Kniezsánál nem szerepel a *töröl*, a TESz. (3: 973) nem idézi Simonyi (1925: 30) szláv etimológiáját (pontosabban Munkácsi Bernátnak tulajdonítja azt), csupán Bárczira (1941: 317) hivatkozva jegyzi meg hibásan, hogy „szlovákból való származtatása téves” (Bárczinál a *szlov.* rövidítés jelentése ’szlovén’, mert nála a ’szlovák’ még *tót*; ő egyébként a *töröl* igének nem konkrétan a szlovénből, hanem általában a szlávból való származtatását utasítja el mint nem meggyőzőt,

⁷ Décsy itt nyilván Kniezsát (1955: 516) követte, de nem vette észre, hogy Kniezsa érvelése téves (a **tʃkačʃ* > *tkač* fejlődés ugyanis teljesen szabályos). Kniezsát követi a TESz. (3: 823) is; az EWUng. (2: 1470) – helyesen – nem említi a nem létező problémát.

a szlovén *treti* 'dörzsöl' nála csak egy példa), az EWUng. (2: 1546) pedig már csak a TESz.-ig nyúl vissza (vö. Zoltán 2005: 242). Az EWUng. néhány szláv etimológiát rosszabbra „javít”: *gyanta*, *inas*, *pózna* stb. (vö. Zoltán 2007). Mértékadó etimológiai szótáraink egynémely hiányosságának kiküszöbölése mellett a Kniezsa István korszakos munkájának megjelenése óta eltelt hatvan év során számos, korábban ismeretlen eredetűnek tartott szavunkról bizonyosodott be, hogy a szlávból származik. Néhány ilyen újabban felmerült és szerintem helytálló etimológia népszerűsítésére választottam a TESz.-ben és az EWUng.-ban még ismeretlen vagy bizonytalan eredetűként szereplő *vizsgál* (Králik 2014), *szégyen* és *szid* (Zoltán 1999) szavakat a mély *i* illusztrálására. Különösen sok magyar szó új, köztük szláv etimológiája fűződik Hadrovics László (vö. Zoltán 2011) és Kiss Lajos (vö. Gerstner 2012, Zoltán 2012) munkásságához.

Végeredményben tehát a magyar nyelv szláv jövevénytiszta szavainak a kérdése nem zárható még le; a nehezebben felismerhető esetek maradtak ránk.

Hivatkozások

- Balogh László 2007. Új könyv a „kettős honfoglalásról” (Megjegyzések egy a magyarság korai történetét tárgyaló mű margójára). *Acta Universitatis Szegediensis, Acta Historica* 125, 3–19.
- Bárczi Géza 1941. *Magyar szófajti szótár*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest.
- [Bernštejn 1961] Бернштейн, С. Б. *Очерк сравнительной грамматики славянских языков*. Издательство Академии наук СССР. Москва.
- [Chelimskij 1988] Хелимский, Е. А.: Венгерский язык как источник для праславянской реконструкции и реконструкции славянского языка Паннонии. *Славянское языкознание: X Международный съезд славистов, София, сентябрь 1988 г., Доклады советской делегации*. Наука, Москва, 347–68. [Új kiadása: Chelimskij 2000: 418–434.]
- [Chelimskij 2000] Хелимский, Е. А. *Компаративистика, уралистика, Лекции и статьи*. Языки русской культуры, Москва.
- Csopei László 1883. *Rutén–magyar szótár* — Л. Чопей, *Русько[-]мадярский словарь*, М. Kir. Egyetemi Könyvnyomda, Budapest.
- DAI = Constantinus Porphyrogenitus, *De administrando imperio*. Greek text edited by Gy. Moravcsik. English translation by R. J. H. Jenkins. New, revised edition. The Dumbarton Oaks Center for Byzantine Studies, Washington D. C., 1967.
- Décsy, Gyula 1958. Die Entsprechungen der gemeinslavischen Halbvokale im Finnischen und Ungarischen. *Die Welt der Slaven* 3: 369–88.
- [Durnovo 1932] Дурново Н. Н. К вопросу о распадении общеславянского языка. *Sborník prací I. Sjezdu slovanských filologů v Praze, 1929. Svazek II. Přednášky*. Orbis, Praha, 514–526. [Új kiadása: Дурново Н. Н. 2000. *Избранные работы по истории русского языка*. Языки русской культуры, Москва, 624–37.]

- EWUng. = Loránd Benkő (Hrsg.). *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen* 1–3. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1993–1997.
- Gerstner Károly 2012. Kiss Lajos, az etimológus. *Nyelvtudományi Közlemények* 108: 394–402.
- Gerstner Károly 2014. A magyar szókészlet eredetéről – újra magyarul. Készülőben az Új magyar etimológiai szótár. *Nyelvtudományi Közlemények* 110: 191–204.
- Király Péter 2006. *A honalapítás vitás eseményei. A kalandozások és a honfoglalás éve*. Nyíregyháza. (= Dimensiones Culturales et Urbanales Regni Hungariae 10.)
- Kiss Lajos 1979. Tautologische slawisch-ungarische Mischnamen in der ungarländischen Toponymie. *Studia Slavica Hung.* 25: 231–9.
- Kniezsa István 1942. Magyar–szláv nyelvi érintkezések. Szekfü Gyula (szerk.) *A magyarság és a szlávok*. Kir. Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Magyarságtudományi Intézete–Franklin-Társulat, Budapest, 168–88.
- Kniezsa István 1943. Keletmagyarország helynevei. Deér József–Gáldi László (szerk.) *Magyarok és románok* I. Athenaeum, Budapest, 111–313. [Új kiadása önálló kötetben: Lucidus, Budapest, 2001.]
- Kniezsa István 1948. Zur Geschichte der Jugoslavismen im Mittelslowakischen. *Études Slaves et Roumaines* 1: 139–47.
- Kniezsa István 1955. *A magyar nyelv szláv jövevényszavai*. I/1–2. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Kniezsa István 1963. Charakteristik der slawischen Ortsnamen in Ungarn. *Studia Slavica Hung.* 9: 27–44.
- Kovács László 2014. Elnöki zárszó – Régészet, embertan, genetika szekció. Sudár Balázs–Szentpéteri József–Petkes Zsolt–Lezsák Gabriella–Zsidai Zsuzsanna (szerk.) *Magyar őstörténet. Tudomány és hagyományörzés*. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 205–10.
- Králik, Lubor 2014. Ungarisch *vizsga, vizsgál*: Versuch einer slawischen Etymologie. *Studia Etymologica Cracoviensia* 19: 205–10.
- Makkay János 1994. *A magyarság keltezése*. 2., átdolgozott és bővített kiadás. Damjanich János Múzeum, Szolnok.
- Makkay János 2004. *Korai szláv kölcsönszavaink keltezési kérdései és a honfoglalás*. A szerző kiadása, Budapest.
- Melich János 1910. *Nyelvünk szláv jövevényei*. Budapest (= A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 13.)
- Miklosich, Franz 1856. *Die Sprache der Bulgaren in Siebenbürgen*. Kaiserlich-Königliche Hof- und Staatsdruckerei, Wien.
- Miletič, Ljubomir 1903. *Südslavische Dialektstudien II: Das Ostbulgarische*. Alfred Hölder, Wien.
- Mladenov, Stefan 1929. *Geschichte der bulgarischen Sprache*. Walter de Gruyter, Berlin–Leipzig.

- Oblak Vatroslav 1896. *Macedonische Studien. Die slavischen Dialecte des südlichen und nordwestlichen Macedoniens*. Carl Gerold's Sohn, Wien. (Sitzungsberichte der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische Classe. CXXXIV. Band. Jahrgang 1895. Abhandlung VIII.)
- Simonyi Zsigmond 1925. Simonyi Zsigmond hátrahagyott kéziratái: Szláv jövevényszók. *Magyar Nyelvőr* 54: 28–31.
- SJS = Kurz, Josef–Hauptová, Zoé (red.) *Slovník jazyka staroslověnského. Lexikon linguae palaeoslovenicae 1–4*. Academia, Praha, 1966–1997.
- TESz. = Benkő Loránd (főszerk.). *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára 1–4*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967–1984.
- H. Tóth Imre 1995. *Bevezetés a szláv nyelvtudományba*. JATE BTK, Szeged.
- H. Tóth Imre 2011. H. Tóth Imre: Fonetika. [In:] H. Tóth Imre, Balázs L. Gábor, Majoros Henrietta. *Bolgár történeti nyelvtan: Hangtan, alaktan*. SzTE, Szeged, 32–63.
- Trubetzkoy, N. S. 1925. Einiges über die russische Lautentwicklung und die Auflösung der gemeinrussischen Spracheinheit. *Zeitschrift für Slavische Philologie* 1: 287–319. [Új kiadása: Trubetzkoy, N. S. 1988. *Opera slavica minora linguistica*. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 93–125. Orosz fordítása: Трубецкой, Н. С. 1987. О звуковых изменениях русского языка и распаде общерусского языкового единства. Трубецкой, Н. С. *Избранные труды по филологии*. Прогресс, Москва, 143–67.]
- ÚMTSz. = B. Lőrinczy Éva (főszerk.) *Új magyar tájszótár 1–5*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979–2010.
- Zoltán András 1982. *Émely* szavunk (szavaink) eredetéről. *Magyar Nyelv* 78: 321–8.
- Zoltán András 1999. „Lappangó” szláv eredetű szavaink: *szid, szégyen*. *Magyar Nyelv* 95: 54–9.
- Zoltán András 2005. Szláv–magyar etimológiák. *Nyelvtudományi Közlemények* 102: 238–46.
- Zoltán András 2007. Széljegyzetek az *Etimológiai szótár*hoz. *Magyar Nyelv* 103: 208–23.
- Zoltán András 2008. Király Péter, A honalapítás vitás eseményei. A kalandozások és a honfoglalás éve. Nyíregyháza, 2006. *Magyar Nyelv* 104, 355–9.
- Zoltán András 2011. Hadrovics László, az etimológus. *Magyar Nyelv* 107: 340–4.
- Zoltán András 2012. Kiss Lajos, a szlavista. *Nyelvtudományi Közlemények* 108: 418–26.
- Zoltán András 2013. Legrégibb szláv jövevényszavaink szláv dialektológiai hátteréhez. Forgács Tamás–Németh Miklós–Sinkovics Balázs (szerk.) *A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei VII*. SzTE Magyar Nyelvészeti Tanszék, Szeged, 193–8.

Zoltán András 2015. Византийская миссия у венгров в X в.: Вопрос о славянском языковом посредничестве. In: Anthony-Emil Tahiaos (szerk.) *Cyril and Methodius: Byzantium and the world of the Slavs*. Δήμος Θεσσαλονίκης, Thessaloniki, 658–663.

Zoltán András

ELTE BTK Szláv és Balti Filológiai Intézet

zoltan.andras@btk.elte.hu